

ks. Peter Caban

Jakie odpowiedzi na wezwania liturgiczne dawali chrześcijanie w starożytności?

Liturgia, która jest oddawaniem kultu należnego Bogu, posługuje się słowem, żeby głosić orędzie zbawienia. Krótkie zawołania (aklamacje) są nieodłączną częścią wszystkich rodzajów obrzędów liturgicznych. Często są ściśle związane ze swoim pochodzeniem historycznym. Treść aklamacji odznacza się dokładnością, dzięki której stają się niby argumentami: „amen”, „maranatha”, „alleluja”, „hosanna” – oto podstawowe aklamacje pochodzące z najstarszych czasów istnienia Kościoła.

Amen

Aklamacja ta pochodzi z języka hebrajskiego. Znaczy: „być pewnym”, „tak ustalono i uznano”, „tak jest”, „niech się tak stanie”. W liturgii żydowskiej oznaczała również, że wypowiedzenie pewnego człowieka obowiązuje też inną osobę. Kościół pierwotny przejął tę formułę wyznaniową bez zmiany, nie tłumacząc jej – świadczą o tym teksty Pisma Świętego¹, ale także *Apologia* św. Justyna². Według pism z okresu Kościoła pierwotnego, używanie aklamacji „amen” odzwierciedlało również praktykę liturgiczną istniejącą w ówczesnych wspólnotach chrześcijańskich. Kilka wypowiedzi Chrystusa rozpoczyna się słowem „amen”³, w Apokalipsie (3,14) samego Jezusa nazwano „amen”⁴. Tak „amen” wyrażało wartość znaczeniowo pełnego słowa wiary oraz zbawienia. Z badań teologicznych wynika, że aklamacji „amen” użyto w dziele *Martyrologium Polycarpi* (ok. 170). Konający Polikarp zakończył swoją modlitwę i życie słowem „amen”⁵. Na podstawie tłumaczenia Septuaginty łacińska kultura Zachodu zrozumiała słowo „amen” raczej w znaczeniu apelatywnym „bądź” zamiast „tak jest”. Bezskuteczne okazały

¹ Rz 1, 25; 9, 5; 11, 36; Gal 1, 15; 1 Kor 14, 16; Ap 1, 7; 5, 14; 7, 12.

² JUSTYN, *Apologia Prima* 1, 65, 3.

³ W Ewangelii według św. Jana nawet podwójne „amen”.

⁴ Por. również 1 Kor 1, 20.

⁵ *Martyrologium Polcarpi* 15, 1.

się pojedyncze próby tłumaczenia słowa „amen” na języki narodowe (na przykład w okresie oświecenia). Wskutek powrotu do Biblii przyjęto „amen” nawet we Francji, ponieważ dotąd tłumaczono je jako „ainsi soit-il”. Na Soborze Watykańskim II zdecydowano, że słowo „amen” pozostanie w liturgii jako nieprzetłumaczona na języki narodowe aklamacja. Określenie „amen” jest najbardziej interesującym zwyczajem oraz jedną z nielicznych tradycji, które łączą chrześcijan wszystkich wieków, języków i kościołów między sobą i z pierwotnie wybranym ludem Bożym Izraela.

Maranatha

Zawołanie „maranatha” pochodzi z języka aramejskiego, powstało w środowisku żydowsko-chrześcijańskim w Palestynie, skąd je przejęły wspólnoty religijne mówiące po grecku. Aklamację „maranatha” można przetłumaczyć dwojako:

- *maran* „ta” – nasz Pan przyszedł,
- *marana ta* – przyjdź, Panie nasz!

Użycie aklamacji „maranatha” w drugim znaczeniu pojawia się w Ap 22, 20. Błaganie eschatologiczne, wołanie o sprawiedliwość (M. Black) jest w ten sam sposób powtórzone w 1 Kor 16, 22. *Didache* mówi o nim w kontekście liturgii eucharystycznej.

Alleluja

„Alleluja” (od hebrajskiego „wysławiajcie, chwalcie Jahwe”) pochodzi ze starszych pism Starego Testamentu i w większości przypadków pozostało nieprzetłumaczone również w Septuagincie. W greckiej Biblii używano go w psalmach 106 (105), 111 (110)-113 (112), 136 (135), 146-150 jako wezwania, na które podczas liturgii synagogałnej odpowiadali zgromadzeni ludzie. Na święta modlono się *Hallelem* (psalmy 113 [112]-118 [117]). Przejmując psalmy, Kościół przyjął również zawołanie „alleluja” i odbiera je jako aklamację na chwałę Pana odnoszącego zwycięstwo. Kościół rozpowszechnił używanie „alleluja” również w tych psalmach, w których go w oryginalnym biblijnym tekście nie było i nadał mu znaczenie chrześcijańskie. W Nowym Testamencie „alleluja” to hymn na cześć eschatologicznego zwycięstwa w Chrystusie. „Alleluja” połączone z „amen” w Apokalipsie 19, 4 pokazuje, że „alleluja” było już w liturgii sprawowanej jeszcze przed powstaniem księgi zawołaniem niezależnym od tekstu biblijnego. *Traditio apostolica* św. Hipolita w rozdziale 25 oraz *Ody Salomona* z III wieku przytaczają śpiewanie „alleluja” podczas *lucernatium*. Od IV wieku „alleluja” używano wszędzie tam, gdzie występowały psalmy – w liturgii eucharystycznej

między perykopami oraz w *liturgii horarum* zakonników. „Alleluja” bardziej niż „amen” wyrażało podejście chrześcijan do najważniejszego misterium – misterium paschalnego. Śpiew „alleluja” był częstym tematem podejmowanym przez ówczesnych kaznodziejów, na przykład przez św. Augustyna. W średniowieczu często używano „alleluja” jako wezwania w łacińskich dramatach religijnych.

Na Zachodzie pomijano „alleluja” podczas wielkiego postu jako znak gotowości do pokuty oraz przygotowywania do Wielkanocy. W Kościele Wschodnim używano „alleluja” częściej niż aklamacji doksolologicznej. W historii muzyki „alleluja” jest najczęściej muzycznie opracowywaną aklamacją ze wszystkich aklamacji omawianych w niniejszym artykule⁶. Dzisiaj śpiewamy⁷ „alleluja” przed czytaniem Ewangelii (oprócz wielkiego postu); w oktawie wielkanocnej oraz na zakończenie okresu wielkanocnego dodawano je do formuły rozesłania.

Hosanna

Hebrajską prośbę *hošianna*, aramejską *hošanna* (tłumaczone jako „pomóż przecież”) znajdujemy w Starym Testamencie w postaci inwokacji skierowanej do Boga, na przykład psalm 118 [117], 25 itd. „Hosanna” jest również liturgicznym wyrażeniem radości oraz czci dla Boga, jak świadczy o tym połączenie „hosanna” z psalmami żydowskiego *Hallelu*. Słowo „hosanna” przeszło w formie aramejskiej do pierwotnej liturgii chrześcijańskiej wspólnoty jerozolimskiej. *Didache* 10, 6 oraz *Konstytucje Apostolskie* 8, 13 przytaczają zawołanie „hosanna” podczas liturgii Eucharystii. Dzisiaj większość liturgii chrześcijańskich wyraża przez tę aklamację chwałę i wysławianie.

Źródła

A. HÄUSSLING, *Aklamácie a formuly, v Bohoslužba Cirkvi, príručka liturgickej vedy*, t. 3, Regensburg 1999, s. 221-226.

A. MASSER, *Pomenovania pre kresťanský chrám boží v nemeckom jazyku stredoveku*, Berlin 1966.

E. JAMMERS, *Aleluja v gregoriánskej omši. Štúdia o jeho vzniku a vývoji*, Münster 1973.

K. Wengst, *Kresťanské formuly a piesne prvotného kresťanstva*, Gütersloh 1973.

K.-P. JÖRNS, *Proklamácia a aklamácia. Antifonické usporiadanie ranokresťanskej bohoslužby podľa vyznania Jána*, „Liturgia a poézia” 1 (1983), s. 187-208.

M. Klöckner, *Aleluja*, Bazilej, Stuttgart 1986, s. 339-341.

⁶ Istnieją śpiewy gregoriańskie, w których „alleluja” powtarzano dziewięć razy.

⁷ Jeśli „alleluja” przed Ewangelią nie śpiewano, można je było ominąć. Por. *Institutio generalis Missalis Romani*, Romae 2000, 63c: „Alleluia vel versus ante Evangelium, si non cantantur, omitti possunt”.

V. Hasler, *Amen*, Zürich-Stuttgart 1969, s. 168-174.

W. Wiefel, *Úvaha o sociologickej hermeneutike prvotných bohoslužobných foriem*, „Kairos“ 14 (1972), s. 36-51.

Bratysława (Słowacja)

KS. PETER CABAN

Summary

Liturgical acclamation of Christians in the early period of Ecclesia

This contribution deals with the use of the common liturgical acclamation of Christians in the antiquity. Contribution brings us near to the ways of expressing the liturgy from the early times of the Church history to date, describes the liturgical answers. The liturgy like the honoring of obligatory cult for God is also evolving the word statements which are portending the message of redemption. These short statements are the stable part of all types of the worships and very often are connected with the historical origin. In the sphere of the religious profession is also added to them contextual exactness which renders to the acclamations practically the merit of the verification. From among the fundamental acclamations, which have the origins already in the beginnings of Ecclesia, this is the contents of this contribution.